

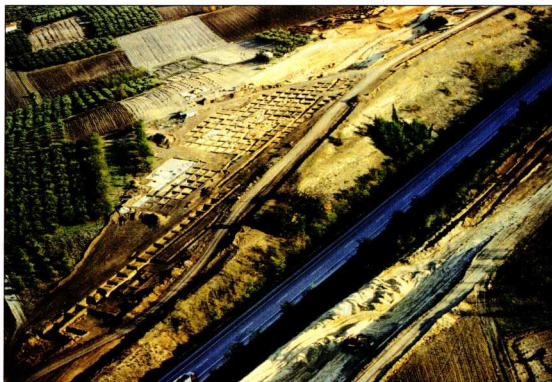

Μακρύγιαλος. Η θέση της αρχαίας Πύδνας.

ΠΥΔΝΑ

Μάνθος Μπέσιος
Αρχαιολόγος

Δύο χιλιόμετρα νότια του σύγχρονου οικισμού του Μακρυγιάλου στη βόρεια Περία βρίσκεται η θέση της αρχαίας Πύδνας, μιας πόλης που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ιστορία της Μακεδονίας χάρη στο λιμάνι της και στη στρατηγική της θέση. Οι σωστικές ανασκαφές των τελευταίων ετών πραγματοποιήθηκαν σε μικρό βαθμό μέσα στον οχυρωμένο οικισμό των ιστορικών χρόνων, και σε μεγαλύτερο στον περιβάλλοντα χώρο του. Εδώ εντοπίστηκαν οικισμοί από την Νεότερη Νεολιθική έως και την Παλαιοχριστιανική εποχή, καθώς και εκτεταμένα νεκροταφεία των παραπάνω εποχών, τα οποία αναπτύσσονται κυρίως δίπλα σε επτά οδικούς άξονες που ξεκινούν από τον παράλιο οικισμό.

Μακρύγιαλος. Νεολιθικός οικισμός.

Η πρώτη κατοίκηση εντοπίζεται νοτιοδυτικά του Μακρυγιάλου, όπου έχουμε έναν από τους πιο εκτεταμένους οικισμούς της Νεότερης Νεολιθικής εποχής. Η έκτασή του φθάνει τα 500 στρέμματα, από τα οποία, με αφορμή τα έργα κατασκευής της νέας σιδηροδρομικής γραμμής και του Β' κλάδου της εθνικής οδού, έχουν ερευνηθεί τα 60.

Διακρίνονται δύο φάσεις: Μία προδμηγνιακή, με έκταση περί τα 300 στρέμματα. Σύστημα τάφρων εξασφαλίζει και ορίζει τον οικισμό, που περιλαμβάνει συστάδες κυκλικών σπιτιών σε αραιή διάταξη. Στη δεύτερη φάση, στην περίοδο του κλασικού Διμηγνίου, ο οικισμός ιδρύεται βόρεια του πρώτου και περιλαμβάνει σπίτια κυκλικά και μεγαροειδή, σε πυκνή όμως διάταξη. Στην Εποχή του Χαλκού, με την ανάπτυξη του εμπορίου και την αλλαγή των οικονομικών και κοινωνικών δεδομένων που ακολούθησε, έχουμε για πρώτη φορά ίδρυση οικισμών στα παράλια της βόρειας Πελοποννήσου:

α. Βόρεια της Νέας Αγαθούπολης, στη θέση όπου ιδρύθηκε η αποικία της Ερέτριας Μεθώνης, έχουμε οικισμό της Πρώιμης και της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

β. Στη θέση "Κούτσουρο", νοτιοανατολικά της σύγχρονης κοινότητας της Μεθώνης, έχουμε ανάλογο οικισμό, που όμως στο μεγαλύτερο τμήμα του διαβρώθηκε από τη θάλασσα.

γ. Αρχαία Πύδνα. Περί τα 1.500 μ. νοτιοανατολικά του νεολιθικού οικισμού. Και εδώ η προϊστορική τοιμή διαβρώθηκε στο μεγαλύτερο τμήμα της από τη θάλασσα. Από επιφανειακά ευρήματα χρονολογείται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού, ενώ στην ίδια εποχή ανήκει και μικρός αριθμός λακκο-

ειδών τάφων με τους νεκρούς σε συνεσταλμένη στάση. Πολύ πιθανόν όμως και εδώ η κατοίκηση να αρχίζει από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

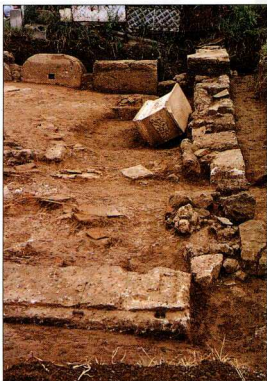
Την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου η κατοίκηση επεκτείνεται και γύρω από την τοιμή, ενώ σε προχωρημένη φάση της σημειώνεται μεγάλη επέκταση του οικισμού, που περιβάλλεται από μνημειακή τάφρο πλάτους 6 μ. και βάθους 2,50 μ. Με έναν πρώτο υπολογισμό, η έκτασή του ξεπερνάει τα 200 στρέμματα, μέγεθος πρωτόγνωρο για τα δεδομένα της Μακεδονίας. Παράλληλα, η έρευνα στα νεκροταφεία της Πύδνας επιβεβαιώνει την ακμή της αυτή την εποχή. Έχουμε κιβωτίσιους και λακκοειδείς τάφους σε μεγάλη έκταση, και για πρώτη φορά στον χώρο της Μακεδονίας πέντε θαλαμώτους τάφους.

Την αρχαϊκή εποχή όμως φαίνεται ότι έχουμε σημαντική συρρίκνωση του οικισμού. Την εποχή αυτή, με τον Β' αποικισμό και τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν για το εμπόριο, θα περιμέναμε φυσιολογικά μια παραπέρα ανάπτυξη ενός παράλιου οικισμού. Τα ανασκαφικά δεδομένα όμως δείχνουν το αντίθετο. Η μικρή μάλιστα έρευνα στον χώρο του οικισμού των ισταρικών χρόνων εντόπισε μικρές επιχώσεις αυτής της εποχής μόνο γύρω από την προϊστορική τοιμή, ενώ οι αρχαϊκές ταφές περιορίζονται σε μια ζώνη κοντά στο βόρειο τείχος.

Γνωρίζουμε πάντως ότι στις εποχές που αναφερόμαστε σημειώνονται δύο σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμών. Η πρώτη είναι των Αργεαδών Μακεδόνων. Με τη μετακίνησή τους προς βορειοανατολικά εκδιώκουν από την Πελοπόννησο τους Πιερές Θράκες, που στη συνέχεια θα εγκατασταθούν ανατολικά του Στρυμόνα, στην Περίδα κοιλάδα.

Μακρυγιάλος, βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Λευκή Λήκυθος. Σος αι. π. Χ. (φωτ. Κ. Τζουτουντζής).

Μακρυγιάλος, οικισμός Πύδνας. Λεπτομέρεια από ελληνοιστικό ιερό.

Μακρυγιάλος, οικισμός Πύδνας. Τμήματα οικιών Κλασικής και Ελληνιστικής εποχής.

Μακρύγαλος, βόρειο νεκροταφείο Πύδνας, Λακκοειδής τάφος (Υστερη Εποχή Χαλκού).

Μακρύγαλος, δυτικό νεκροταφείο Πύδνας, Χρυσά κοσμήματα, 4ος αι. π.Χ. (φωτ. Κ. Τουτουντζή).

Μακρύγαλος, βόρειο νεκροταφείο Πύδνας, Θαλαμισός τάφος, Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Η δεύτερη βέβαια είναι η κίνηση των νότιων Ελλήνων προς τα παράλια του βόρειου Αιγαίου, στα πλαίσια του Β' αποικισμού. Την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, σε προχωρημένη φάση της, εντοπίζεται η μεγάλη επέκταση του οικισμού της Πύδνας που περιβάλλεται από την μη-μειακή τάφο. Ίσως θα μπορούσε να αποδοθεί στην έλευση νέων πληθυσμιακών ομάδων, των Αργεαδίων Μακεδόνων στη συγκεκριμένη περίπτωση. Την Αρχαϊκή εποχή έχουμε στη βόρεια Πιερία την ίδρυση της αποικίας της Μεθώνης από Ερετριείς αποίκους στη θέση προϋπάρχοντος ήδη από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού οικισμού. Το ίδιο όμως διάστημα εγκαταλείπεται ο οικισμός στη θέση "Κούτσουρο" Μεθώνης, ενώ η ίδια η Πύδνα, όπως σημει-

Μακρύγαλος, βόρειο νεκροταφείο Πύδνας, Λακκοειδής τάφος 5ος αι. π.Χ.

Μακρύγαλος, βόρειο νεκροταφείο Πύδνας, Περιτραχήλιο, 4ος αι. π.Χ. (φωτ. Κ. Τουτουντζή).

ώθηκε παραπάνω, συρρικνώνεται δραματικά. Πολύ πιθανόν η εγκατάσταση των αποίκων στη βόρεια Πιερία να μην ήταν ειρηνική. Η ανασφάλεια αυτή ίσως επέβαλε και τον περιορισμό του οχυρωμένου οικισμού της. Η γνωστή αναφορά στον Περύπλου του Σκύλακα του Καρυανόδα: "Πύδνα πόλις Ελληνίς" αφήνει πάντα ανοιχτό το ερώτημα κατά πόσο η Πύδνα δεχθηκε αποίκους από την νότια Ελλάδα κατά την Αρχαϊκή εποχή. Σύμφωνα πάντα με τα ανασκαφικά δεδομένα, τις περισσότερες πιθανότητες γι' αυτό συγκεντρώνει ο Α' αποικισμός, αν πάρουμε υπόψη τις ιδιαίτερα εμφανείς μηκηναϊκές επιβιώσεις στα νεκροταφεία της Πρώιμης Επο-

χής του Σιδήρου της περιοχής. Η περίοδος της μεγάλης ακμής της Πύδνας είναι ο 5ος αι. π.Χ. και οι μαρτυρίες των αρχαίων ιστορικών δηλώνουν ρητά ότι ήταν μακεδονική πόλη¹. Τα ανακαφικά ευρήματα δείχνουν ότι το α' μισό του 5ου αι. π.Χ., στα χρόνια του Αλέξανδρου Α' (498-454 π.Χ.), έγινε σημαντική επέκταση του οικισμού, ενώ κατασκευάστηκαν και ισχυρές οχυρώσεις. Με τα σημερινά δεδομένα, η Πύδνα αποτελούσε το μεγαλύτερο αστικό κέντρο του μακεδονικού βασιλείου, με συνολική έκταση του οχυρωμένου οικισμού γύρω στα 250 στρέμματα. Το μέγεθος αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τον 5ο αι. π.Χ., αφού ανάλογα μεγέθη εμφανίζονται στη Μακεδονία κυρίως μετά τον Φίλιππο Β', και πρέπει να αποδοθεί στην ύπαρ-

Αλκίκε Κίτρου, νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Κιβωτισόχημος τάφος, 4ος αι. π.Χ.

σοι σε έναν από τους πιο δραστήριους Μακεδόνες βασιλείς, τον Αλέξανδρο Α'.

Στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. η Πύδνα ήταν μια ισχυρή και πολυάνθρωπη πόλη, κάτι που επιβεβαιώνεται και από την έκταση και τον πλούτο των νεκροταφείων της. Η ακμή της όμως ανακόπηκε μετά την αποστασία της από την κεντρική εξουσία. Τα αίτια της αποστασίας πρέπει να αναζητηθούν στις μεταρρυθμίσεις του Αρχελαίου (413-399 π.Χ.). Στην προσπάθειά του για την καλύτερη οργάνωση των οικονομικών του κράτους είναι πιθανόν να περιόρισε τα προνόμια του λιμανιού. Η Πύδνα αισθάνθηκε ιδιαίτερα δυνατή, ώστε να προ-

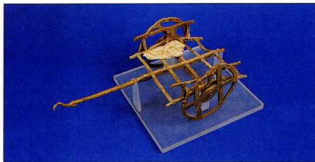

Μακρίγιαλος, νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Ειδώλιο νέου, 4ος αι. π.Χ. (φωτ. Κ. Τουτουτζήδης).

Αλκίκε Κίτρου, νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Λεπτομέρεια μακεδονικού τάφου, 3ος αι. π.Χ.

ξη του λιμανιού. Η ανάγκη για τη δημιουργία ενός μεγάλου λιμανιού, το οποίο να μπορεί να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα του εμπορίου μετά τους Περσικούς πολέμους, επέβαλε και την επέκταση και ισχυρή οχύρωση του οικισμού. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι από εδώ πρέπει να εξάγεται η μεγαλύτερη ποσότητα της περίφημης μακεδονικής Ξυλείας, τόσο απαραίτητης για την κατασκευή πλοίων της εποχής εκείνης. Δεν πρέπει να αποκλείσουμε το γεγονός να είχαν θεσπιστεί και ειδικά προνόμια για το λιμάνι. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία του σημαντικότερου λιμανιού του μακεδονικού βασιλείου, και αυτό μπορούμε να το αποδώ-

Μακρυγάλος, βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Μακρίβανο ομοίωμα άμαξας. 5ος αι. π.Χ. (φωτ. Κ. Τσουτουντζής).

χωρήσει σε απόσταση γύρω στο 410 π.Χ., αναγκάσθηκε όμως, μετά από μακρόχρονη πολιορκία, να παραδοθεί. Η τιμωρία του Αρχελάου ήταν σκληρή για τους Πυδναίους. Σύμφωνα με τον Διόδωρο, οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν σε μέσση βθέση, τέσσερα χιλιόμετρα από την θάλασσα. Η νεότερη έρευνα τοποθετεί τη θέση αυτή στο σημερινό Κίτρος. Ωστόσο ο παράλιος οικισμός φαίνεται δεν εγκαταλείφθηκε ολοκληρωτικά. Το μακεδονικό βασίλειο δεν μπορούσε να στερηθεί ένα τόσο σημαντικό λιμάνι. Στο βόρειο νεκροταφείο οι τάφους α' τέταρτου του 4ου αι. π.Χ. είναι ελάχιστα, ενώ έχουμε σημαντική αύξηση τους από το β' τέταρτο. Τότε οι Πυδναίοι επέστρεψαν στον παράλιο οικισμό εκμεταλλευόμενοι τις περιπέτειες του μακεδονικού βασιλείου μετά τον θάνατο του Αρχελάου. Για ένα διάστημα μάλιστα κέρδιζαν και την αυτονομία τους. Οι μοναδικές κοπές νομισμάτων της Πύδνας προέρχονται από αυτή την περίοδο. Η πληροφορία για την ύπαρξη στην Πύδνα ιερού αφιερωμένου στον Αμύντα Γ' (393-369 π.Χ.) καθώς και η χρήση νομισματικού τύπου του παραπάνω βασιλιά στις αυτόνομες κοπές της πόλης υποδεικνύει ότι η επάνοδος των κατοίκων και πιθανόν η αυτονομία της πόλης σχετίζονται με κάποια ενισκική ρύθμιση του. Το 364 π.Χ. ο Τιμόθεος καταλαμβάνει την Πύδνα, η οποία διατηρεί την αυτονομία της υπό αθηναϊκό έλεγχο μέχρι το 357 π.Χ. Τότε ο Φίλιππος Β' πολιορκεί και καταλαμβάνει την πόλη. Παρά τις πληροφορίες του Δημοσθένη για σφαγές των Πυδναίων από τον Φίλιππο, τα ευρήματα από τον οικισμό και τα νεκροταφεία δείχνουν σημαντική ακμή από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και με-

τά. Δεν αποκλείεται λοιπόν να είχαμε και κάποιες μετακινήσεις πληθυσμών. Κυρίως όμως δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι μετά την καταστροφή της Μεθώνης το 354 π.Χ. και την ολοκληρωτική εγκατάλειψή της, η Πύδνα παρέμεινε το μόνο αξιόλογο αστικό κέντρο στη βόρεια Περία. Λογικό επομένως ήταν η αστικοποίησή της να ενταθεί ιδιαίτερα με τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν στη Μακεδονία μετά τον Φίλιππο Β' και τον Μέγα Αλέξανδρο. Έτσι βλέπουμε αυτό το διάστημα στα νεκροταφεία που περιβάλλουν τον οικισμό να σταματάει η χρήση τους και να χρησιμοποιείται ο χώρος τους για τις ανάγκες της κατοίκησης.

Το γεγονός ότι στην Πύδνα δραματιοθήκων τα πιο καθοριστικά γεγονότα για την εξέλιξη της ελληνοιστικής Μακεδονίας δεν αφήνει καμία αμφιβολία για τη στρατηγική της σπουδαιότητας. Το 317/16 π.Χ. ο Κάσανδρος πολιορκήσε την Ολυμπιάδα στην Πύδνα. Με τον αποκλεισμό της πόλης από ξηρά και θάλασσα, ανάγκασε τη βασιλίσσα να παραδοθεί, αφού ο στρατός της είχε αποδεκατιστεί από την πείνα. Η Ολυμπιάδα θανατώθηκε από συγγενείς των θυμάτων της και τάφηκε στην Πύδνα. Με την ήττα και τον θάνατό της καταλείπει οσιαστικά ο οικός των Αρχεαδών.

Το 168 π.Χ. οι ρωμαϊκές δυνάμεις με αρχηγό τον Αιμίλιο Παύλο συνέτριψαν τις μακεδονικές του Περσέα στον χώρο της Πύδνας. Η μάχη της Πύδνας υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες της αρχαιότητας και είχε καθοριστικά αποτελέσματα για την εξέλιξη των ελληνικών πραγμάτων. Μετά την κατάλυση του μακεδονικού βασιλείου η τακτοποίηση των πραγμάτων στην υπόλοιπη Ελλάδα συμφωνήσαμε με τα ρωμαϊκά συμφέροντα ήταν πια θέμα χρόνου.

Η Πύδνα πάντως συνέχισε να κατοικείται και κατά τη ρωμαϊκή εποχή και ήταν το σημαντικότερο κέντρο της βόρειας Περίας: ο ιστορικός ρόλος της όμως περιορίσθηκε κατά πολύ. Τα ανασκαφικά δεδομένα δείχνουν ότι ο οικισμός συρρικνώνεται προς τη θάλασσα, ώστε τα παλαιохριστιανικά χρόνια να καταλάβει το νοτιοανατολικό τμήμα της αρχαίας πόλης. Στα βυζαντινά χρόνια γνωρίζει πάλι με-

γάλη ακμή με το νέο όνομα Κίτρος και είναι οχυρωμένος οικισμός με έδρα επισκοπής. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας ο παράλιος οικισμός εγκαταλείπεται, για να μεταφερθεί στη σημερινή θέση του Κίτρος.

Σημείωση

1. Ο Θουκυδίδης, περιγράφοντας την πορεία του καταδικσμένου Θεμιστοκλή από την Ήπειρο στη Μικρά Ασία, αναφέρει ότι κατέφυγε στην Πύδνα του Αλεξάνδρου Α', "ούκ' αποπέλει βουλομένον ως βασιλιά πορευθήναι, επί την έπείραν θάλασσαν εις Πύδναν την Αλεξάνδρου" (Θουκυδίδης, 1, 137). Επίσης ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι Αθηναίοι κατά τα Προτεδαστικά, όταν πολεμούσαν τον Περσέα Β', πολιορκήσαν οριστικά την Πύδνα το 432 π.Χ. "Οι αφικόμενοι εις Μακεδονίαν πρώτον, καταλαμβάνουσιν τους προτέρους χιλίους θέρμην άρτι ήρπκτοας και Πύδναν πολιορκούντες. Προσβολήσονται και επί αυτήν την Πύδναν επολιόρκησαν μόνι, έπειτα δε έμβασαν παρορμήσει και έμψαξαν αναγκάην προς τον Περσίκον. ...άπιστοίαντι εκ της Μακεδονίας" (Θουκυδίδης, 1, 61).

Pydna

M. Bessios

The ancient Pydna lies in north Pieria, to the south of Makrygalos. The first settlement of the region, one of the most extensive settlements of the late Neolithic period, is located to the south-west of Makrygalos. The settlement presents two phases, one pre-Dimianian, covering an area of approximately 75 acres and bounded by a trench system, and another contemporary with the period of Dimian in the eastern Aegean. The settlement is transferred about 1500 m. south-east on the Thermaikos coast, where, due to the sea erosion, only a small part of the tumulus has survived. In the Early Iron Age the settlement also extends around the tumulus, while later it obtains its maximum expansion: bounded by a trench, it covers an area of over 50 acres, while during the Archaic period, due to colonization, it diminishes considerably. Pydna culminates in the fifth century B.C.: in the years of Alexander I (498-454) the city is destroyed and covered by an area of 62 acres, a unique size in the Macedonian kingdom of which Pydna is the major port. Its deflection and defeat by Archelaos (413-399) temporarily halted its prosperity. Archelaos transferred the Pydnaeans to the hinterlands, but they soon came back and for a certain period enjoying autonomy - until 357 B.C., when Philip resubjects the city to the Macedonian sphere of influence. The rise of Pydna continues in the Hellenistic years when it becomes the main urban center of north Pieria. After the battle of Pydna in 168 B.C. the historical role of the town is considerably diminished. However, during the Byzantine era Pydna prospers once again, though under another name, Kitros, and becomes the seat of an episcopos. The coastal settlement is finally abandoned in the fifteenth century, after the Turkish conquest.